

CAZIN ULUSLARARASI KÜLTÜRE KATKISI VE TÜRKİYE'DE CAZ

Arş.Gör., Abdülkadir CANDEMİR *

İnsanın kendi kendine veya basit araçlarla çıkarabildiği her türlü sese, müziğin ilk örnekleri dersek; müziğin tarihini de insanlık tarihine indirgemiş oluruz. Yine insanın düşünce ve beden gelişimi sonucu; yaşam biçimiyle, modayla, beğenilerle etkileşerek çok sayıda türe ve altbiçimlere evrimleşen müziğin; sanat yanı ve oluşturduğu endüstri dünyasıyla başlıbaşına bir **kitle iletişim kanalına** dönüştüğü de görülebilir.

Örneğin, 1500 ve 1600'lü yıllara kadar Afrika kıtasında, yaşadıkları kulübelerde, köy meydanlarında veya tarlalarda şarkı söyleyen, ağaç kütüğü çalan veya kamyş üfleyen köylüler, masumca söyledikleri bu ilk ezgilerin yıllar sonra tüm dünyada müthiş bir sanayiye dönüşeceğini herhalde bilemezlerdi.

Sözü edilen yıllarda başlayan köle ticareti onları Amerika gibi bir kıtaya sürükledi. Doğal olarak onlar için yeni olan bu dünyaya kültür değerlerini de taşıdılar. Dünyanın geri kalan kesimi için henüz çok ilkel ve otantik olan şarkılar ve ritimler, kısa bir süre içinde yaşanan kötü koşullara bir tepki olarak bir çeşit "acının dışavurumu" biçimini aldı.

Afrikalı insanların müziklerini Amerika'da ilk etkileyen öge, Hıristiyan kültürü oldu. Zorla ya da benimseyerek tanıştıkları bu din, onların müziklerini derinden etkiledi ve uzantıları bugüne kadar ulaşan ilahiler (spiritual) doğdu.

(*) Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi.

Köleleştirme amacıyla Amerika'ya taşınan zenciler, göçün yalnızca bir kısmıydı. Asıl göç daha kuzeyden, beyazların gelişiyile sürüyordu. Avrupa'dan gelen beyazlar, tıpkı zenciler gibi kültür alışkanlıklarını Amerika kıtasına taşıdılar.

Artık Amerikalı sayılabilecek zencilerin müzikleri, Avrupa kültüründen gelen klasik müzik (özellikle piyano) ve askeri bando marş ve ritmleriyle tanıştı. Bu etkileşimin yeri New Orleans'tı ve tarih yaklaşık olarak 1900'dü.

Henüz caz diyemeyeceğimiz bu yeni müzik türü, yedeğine "doğaçlama ve senkop çalma tekniği"ni alarak **blues** adını aldı.

Aileler ve arkadaşlar (henüz beyazlar değil) oluşturulan küçük topluluklarla müzik yapmaya başladılar. Bu topluluklarda vokallerle birlikte geliştirilmiş caz çalgıları yer aldı. Örneğin, ritm bölümünü oluşturan kontrbas, davul, gitar, banço ve piyano yanında; melodik bölümü oluşturan trompet, klarnet ve trombon gibi nefesliler bu toplulukların vazgeçilmez çalgılarıydılar. Görüldüğü gibi sözü edilen çalgılar Avrupa halk müziğinden, klasik müzikten ve marş müziklerinden kaynaklanmaktadır. Bu tarihsel olayı yüzyılın başında, New Orleans'ta, Afrika ezgilerinin Avrupa çalgılarıyla buluşması şeklinde özetlemek olasıdır.

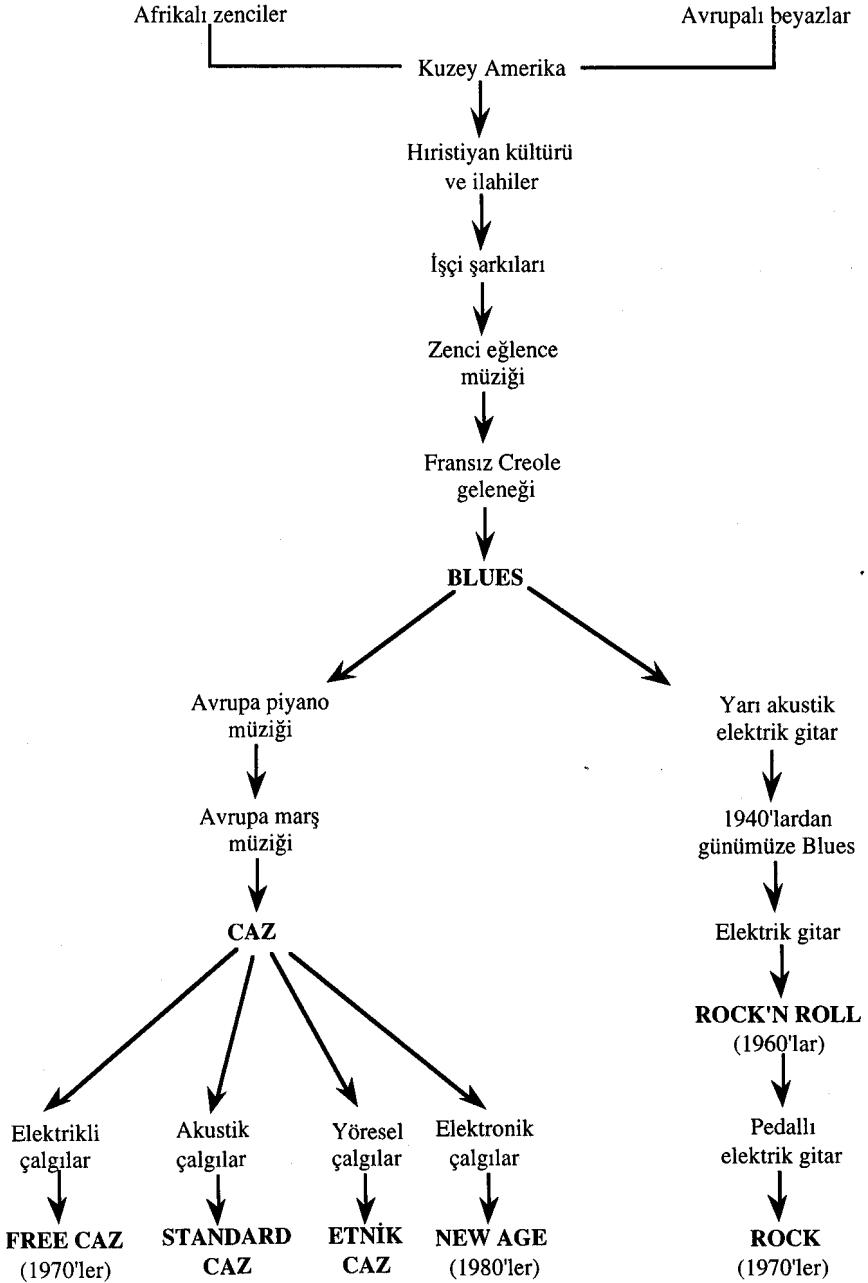
Blues, zaman içinde çalma tekniklerinin ve çalgıların gelişmesiyle ve beyazların işin içine girmesiyle birlikte bugünkü cazın doğuşuna yol açmıştır. Blues ve cazın gelişimini bir şemayla görmek yararlı olabilir: (bkz. Şema: Blues'un Oluşumundan, Günümüzde Caz'a)

Akustik dünyadaki her türlü gelişmeyle birlikte gerek **blues**, gerekse **caz** bugün, başlangıçtaki saf biçimleriyle de çalınmakta ve dinlenmektedir.

Etnik Cazın Ortaya Çıkışı

Cazın Amerika kıtasıyla sınırlı kalmayıp tüm dünyada üretici ve dinleyici bulması, onu başlıbaşına bir sanat ve endüstri dalı durumuna getirdi.

Girdiği her ülkede farklı kültürlerin müzik biçimlerinin ve çalgılarının etkisiyle cazın türlerine yeni bir altbiçim daha eklendi. **Etnik caz** denilen bu tür, cazın temel çalgıları ve standard biçimleriyle birlikte yöresel halk çalgılarının ve motiflerinin denenmesiydi. Etnik cazın ortaya çıkış nedenleri; yöre insanlarına cazı benimsetme, dinletme amacıyla bildik çalgı ve ezgilerin kullanılması ve uluslararası caz kültürüne değişik yorumların katılması şeklinde özetlenebilir.

Şema: Blues'un Oluşumundan, Günümüzde Caz'a.

Örneğin Brezilya, Arjantin gibi Güney Amerika ülkelerinde çok zengin vurmali çalgıların katılımı; Kuzey Avrupa ülkelerinden Norveç'te tiz ses rengine sahip nefesli çalgıların, Lübnan'da udun, Hindistan'da sitar ve tabla gibi çalgıların kullanımı, Balkanlar'da ve Azerbeycan'da halk şarkılarının caz formunda yorumlanması etnik caz örnekleri olarak verilebilir.

Etnik cazın ortaya çıkışı, 1970'li yıllarla batılı müzisyenlerin değişik melodi ve ritm arayışlarıyla başlar. Örneğin, batılı bir gitarist olan John McLaughlin, bu yıllarda Hindistan'a giderek **Shakti** adını verdiği grubuyla (kendisinden başka herkes Hintli'dir), çok sayıda caz albümü yapmıştır.

Yine günümüzde Brezilya'dan Egberto Gismonti, Lüban'dan Abu El Khalil, Azerbeycan'dan Azize Mustafazade, Norveç'ten Jan Garbarek, Ermeni müzisyenlerden oluşan Night Ark, Afro-Kuban ritimleri kullanan Ahmad Jamal, İspanyol ezgilerini kullanan Al Dimeola, Paco DeLucia ve Chick Corea etnik caz yapan müzisyenlere örneklerdir.

Türkiye'de Etnik Caz

Türkiye'de cazın ilk örnekleri -Amerika dışındaki hemen her ülkede olduğu gibi- batıdan kopya edilerek başlamıştır. Örneğin, 1950'li yıllarda Süheyl Denizci, Nejat Cendeli, Turan Eteke, Eray Turgay, Erol Pekcan, Muvaffak Falay, Arif Mardin gibi müzisyenler yaptıkları caz müziğini dans müziği olarak sunmuşlar ve Amerikalı müzisyenlerin yaptıkları besteleri onlar gibi çalmaya çalışmışlardır.

1970'li yıllardan sonra, Türkiye'de iki yönlü bir gelişme oldu. Bunlardan birincisi standard caz örneklerini kendi yorumlarıyla çalan ustaların ortaya çıkışı ve yerli motifleri kullanan etnik müzisyenler.

Bu gelişmeyle birlikte, boyutları bu konuya ilgi duyan insan sayısını aşmasa da, "etnik öğelerden yararlanarak oluşturulan müziğin caz sayılıp sayılamayacağı" tartışılmaya başlandı. Buna göre, "cazın özgün yapısına müdahale edilmemesi, klasik formların korunması" şeklinde beliren görüşün karşısında, "etnik çalgı ve motiflerin caz formlarında kullanılmasının uluslararası caz kültürüne katkıda bulunacağı" görüşü öne sürüldü. Ayrı ayrı her iki türde de müzik yapan müzisyenler, 1995 yılına gelindiğinde bir birikim oluşmasını sağladılar.

Sonuçta, klasik cazın yanında etnik caz çalışmalarının da caz olarak benimsenmesi gerektiği, "önemli olanın hangi türü çalmak değil, çalınanın ne ölçüde başarılı olduğu" düşüncesi yaygınlık kazandı.

Günümüzde Türkiye’de her iki türe de örnek verilebilecek çok başarılı isimler vardır.

Örneğin, TRT Caz Orkestrası’nda yer alan Süheyl Denizci, Aydın Özarı, Hasan Kocamaz, Çınar Apaydın, İmer Demirer, Fatih Erkoç, Ayhan Yünkuş, Erol Duygulu, Eray Turgay ve Hasan Hürsever klasik caz türü müzisyenleridirler.

Adı geçen müzisyenlerin yaptıkları müzikle çok sınırlı bir kesime ulaşan caz, etnik caz örneklerinin görülmeye başlamasıyla dinleyici sayısını arttırmıştır.

Enstrümantalistlerin yanında caza sesleriyle katılan vokal ustalarına ise; Sevinç Tevs, Ayten Alpman, Nühket Ruacan, Ayşe Gencer, Senem Diyici, genç kuşak vokalistlerimizden Ayşegül Yeşilnil ve Sibel Köse örnek olarak verilebilir.

Türkiye’de ve dünyada etnik çalışmalarıyla üne kavuşan vurmali çalgılar ustası Okay Temiz, bu türün ilk müzisyenlerindedir. Türk halk müziği örneklerini caz formunda sunan Temiz, çalışmalarında Türk halk çalgılarından; darbuka, kaşık, def ve kendi yapımı vurmali çalgılarla; saz, ney, tulum gibi melodik çalgılar da kullanmıştır.

Çalışmalarını yurt dışında sürdüren Atilla Engin ve 1.Uluslararası Eskişehir Festivali’nde dinleme olanağı bulduğumuz Burhan Öçal, Anadolu motiflerini kullanan vurmali çalgı ustalarıdır.

Yine yurtdışında seslerini duyuran Tayfun Erdem ve Aydın Esen dünya ölçeğinde piyanistlerimizdendir.

Son yıllarda etnik caz çalışmaları yapan **Asiaminor** topluluğu şu elemanlardan oluşmaktadır: basta Kamil Erdem, kanunda Tahir Aydoğdu, tenor flüt ve soprano saksafonda Yahya Dai, davulda Zafer Gerdanlı. Asiaminor, 1995 yılında çıkardığı “Sokak Boyunca” adlı albümde örneğin, “Hüseyni Vals” adlı parçasında doğunun Hüseyni makamıyla, batının vals ritminin başarılı bir birleşimini sunmuştur. Albümün diğer parçalarında da solo çalgısı olarak ney sesine yakın ses veren tenor flüt ve kanun kullanılmaktadır.

Bulgaristan’da doğup büyüyen, müzik eğitimini Sofya Müzik Lisesi ve Bulgar Devlet Müzik Akademisi’nde tamamlayan Yıldız İbrahimova, “Işığın Sesi” albümünde, “Bir ateş Ver”, “Uzun İnce Bir Yoldayım” gibi Anadolu türkülerinin yanında, “Senede Kalmaz” gibi bir Azerbeycan türküsünü de seslendirmiştir.

Yine Türkiye’nin ünlü davulcularından Salim Ağırbaş’ın oğlu olan ve bas gitar çalan Gürol Ağırbaş, 1994’de “Bas Şarkıları” adlı bir albüm yaptı. Ritme

dayalı bas sololarının bolca yer aldığı albümde, ilginç vurmali ve vokal denemeleriyle Ağırbaş, Afrika müziği arayışları içindeydi. Bas Şarkıları adlı çalışma, cazın kökenine, Afrika kıtasına ve onun müzik kültürüne bir gönderme olarak da değerlendirilebilir.

Elektrik ve akustik gitar ustası olan Önder Focan, “Erken” adıyla Türkiye’de yayınlanan ilk CD caz albümünü yaptı (1994). Focan’a bu albümde, genç kuşak müzisyenlerimizden Şenova Ülker, Yahya Dai, Nezh Yeşilnil ve Can Kozlu eşlik ettiler.

Büyük ölçüde Türkiye’de müzik yapan iki piyano ustası; Kerem Görsev ve Tuna Ötenel yine 1994 ve 1995 yıllarında birer caz albümü yaptılar.

Kerem Görsev’in bir caz klasiği olmaya aday 1994 yapımı “Hands And Lips” adlı albümünde; İmer Demirer, Çınar Apay, Hakan Çimenot, Hakan Beşer, Volkan Hürsever, Ricardo Mayano, Can Kozlu, Oğuz Durukan ve Neşet Ruacan yer aldılar.

Yine bir caz klasiği niteliğinde bir başka yapıt, 1995 yılında yayımlanan Tuna Ötenel’in “Sometimes” adlı albümüydü. Bu çalışmada Ötenel’le birlikte, Yahya Dai, Alper Yılmaz, Melih Çetiner, Murat Ulus, Meriç Ötenel ve Sibel Köse vardı.

Sonuçta

Müziğin başlıbaşına hem bir sanat dalı, hem de bir kitle iletişim biçimi olduğu bilinir. Onun çağlar öncesinden veya günümüzde kültürler arasında sağladığı iletişime verilecek en iyi örnek herhalde cazdır.

Caz, bir halk kültürü olma özelliğini, onun üzerinde hep bir mozaik parçası daha ekleyen sanatçılar eşliğinde korumakta, bizleri kendisine katmaktadır.

İnsanlar hangi kütür ve ulustan olurlarsa olsunlar, bir caz konserinde kaynaşmaları, benzer davranış ve tepkileri göstermeleri çok zaman almaz. Bir altkültür oluşturacak özelliklere sahip caz dinleyicilerini bu kaynaşmaya iten, cazın içerdiği insani öğeler; ritimler, yinelenemeyen doğaçlama sololar, müzisyen-dinleyici iletişimi ve diğer tüm müzik türlerinden farklı olarak az sonra ne olacağını bilinmemesidir. Bu özellikler, iletişim ve heyecanı uzun süreli ve kesintisiz kılar.

Sözün sonunu ünlü bir zenci cazcı olan Archie Shepp’in bir tümcesiyle bağlayalım:

“Caz, insan cesaretinin zaferinin bir sembolüdür, o bataklığa rağmen ortaya çıkmış bir zambaktır.”

-Cazın gelişim şemasının oluşumunda **The Oxford Junior Companion to Music**'den yararlanılmıştır.

DISCOGRAPHY

- Okay TEMİZ, "Okay Temiz And Oriental Wind", KENT: 1977.
Tuna ÖTENEL-Erol PEKCAN-Kudret ÖZTOPRAK, "Jazz Semai", EMI: 1978.
Nükheth RUACAN, "Ruacan", 1 NUMARA.
Okay TEMİZ, "Turkish Folk Jazz", SONET: 1979.
Tayfun ERDEM, "Ağrı Dağı Efsanesi", GEMA: 1987.
ASIAMINOR, "Along The Street", FACE: 1991.
Aydın ESEN, "Anadolu", COLUMBIA: 1992.
Önder FOCAN, "Erken", PARLIAMENT: 1994.
Yıldız İBRAHİMOVA, "Işığın Sesi", RAKS: 1994.
Kerem GÖRSEV, "Hands And Lips", MARŞ: 1995.
Gürol AĞIRBAŞ, "Bas Şarkıları", BAY: 1995.
Tuna ÖTENEL, "Sometimes", UZELLİ: 1995.